

До біографії професора Вілібальда Готлібовича Бессера

*Тютюнник В.В., студентка групи Ю-74
Науковий керівник: Дегтярьов С.І., к. і.н.,
доцент кафедри історії СумДУ*

Певний час на початку ХІХ ст. розвиток освіти на Київщині, Поділлі та Волині був тісно пов'язаний з ім'ям графа Т.Чацького [1]. Після створення Віленського учбового округу він став візитатором (інспектором навчання) в усіх трьох губерніях. Т.Чацький, за словами відомого французького дослідника Д.Бовуа, сприйняв "цю місію як своєрідне меценатство і апостольство польської культурної присутності в Україні" [2]. Звичайно він зробив дуже багато для того, щоб проводирями цієї "присутності" виступили представники саме шляхти. І дійсно, на рівні навчальних закладів вказаного регіону перших років ХІХ ст. ми бачимо, що переважна більшість службовців цих установ (викладачів, канцеляристів, казначеїв і т.п.) є вихідці зі шляхти. Д.Бовуа навіть вказує на те, що серед 500-600 викладачів повітових училищ і гімназій Віленського учбового округу було лише декілька іноземців, а решта - шляхтичі [3].

Нами були опрацьовані формулярні списки чиновників-викладачів Волинського (Кременецького) ліцею станом на 1832 р., що зберігаються у Державному архіві Харківської області. Серед них формуляр В.Г.Бессера, на біографії якого ми і зупинимось детальніше.

Учитель зоології та ботаніки Волинського ліцею, пізніше професор університету св. Володимира у Києві, Вілібальд Готлібович Бессер був визначним діячем свого часу. Йому присвячена досить велика література. Розкриті деякі сторінки його біографії, зокрема наголошено на значних результатах наукової діяльності [4-12]. Але при цьому практично не були використані офіційні та службові документи щодо В.Г.Бессера, що зберігаються в архівних установах, зокрема формулярні списки.

На момент складання формулярного списку цього чиновника у 1832 р. йому було 48 років (народився 7(18) липня 1784 р.), але у самому документі був вказаний вік 49 років. Він мав чин надвірного радника (VII клас за Табелем про ранги). В.Г.Бессер був одружений і мав трьох дітей: доньку Кароліну 13 років та двох синів - Йосипа 9 років і Віктора 7 років (останній у майбутньому - таємний радник, ординарний професор медико-хірургічної академії) [13]. Будучи дворянином, до числа заможних В.Г.Бессер, схоже, не відносився, оскільки ні у нього самого, ні у його дружини не було родового чи придбаного маєтку та кріпаків. Вони володіли лише дерев'яним будинком у Кременці.

В.Г.Бессер отримав добру освіту. Спочатку, як вказано у його формулярі, він навчався "в нормальних училищах". Далі вступив до гімназії м.Інсбрук (Тіроль, Австрія), де провчився два роки, після чого перейшов до гімназії у Лемберзі (Львів), яку й закінчив у 1800 р. Потім у Лемберзькому університеті вивчав філософію, медичні науки. Університет закінчив у 1807 р., але вже у Кракові (у 1805 р. Лемберзький і Краківський університети були об'єднані в результаті політики австрійського уряду знімчення краю). Того ж року В.Г.Бессер отримав ступінь доктора медицини [14]. Затвердження доктором медицини було здійснено Віленським університетом лише 24 травня 1821 р. [15].

У 1808 р. В.Г.Бессер був призначений асистентом до медико-хірургічної клініки при Краківському університеті [16], але того ж року, відгукнувшись на запрошення Т.Чацького, дав згоду перейти до Волинської гімназії на посаду учителя природничої історії. Згідно з укладеною угодою був відряджений до Відня терміном на 1 рік з метою удосконалення вмінь і навичок з вказаної дисципліни, звідки повернувся наприкінці серпня 1809 р.

Активною була наукова робота В.Г.Бессера. Протягом 1813-1817 рр. він здійснив цілу низку експедицій з метою дослідження місцевої флори: до Острозького та Волинського повітів (1813), Тернопільської області (1814 та 1815), Дубенського, Володимирського і Ковельського повітів (1815), по Подільській, Київській і Херсонській губерніях (1816), Кам'янець-Подільському й Ушицькому повітах (1817).

Перша наукова робота В.Г.Бессера "Primitae Florae Galiciae Austriacae utriusque" була опублікована у Відні 1809 р. У 1810, 1811 та 1816 рр. вийшли каталоги рослин ботанічного саду при Волинському ліцеї; протягом 1812-1815 рр. надруковано чотири доповнення до них; у 1819, 1821 й 1830 рр. - три каталоги насіння (останній стосувався рослин ліцейського

ботанічного саду). Вказувалися у послужному списку викладача й інші його праці (до кінця життя з під його пера вийшли близько 40 робіт).

Завдяки В.Г.Бессеру у 1832 р. ботанічний сад ліцею, де він служив, налічував понад 12 тис. видів рослин, а для зоологічного кабінету була зібрана велика колекція комах (близько 9 тис. видів). Він же став автором проекту ботанічного саду при Клеванському повітовому училищі.

Свої спостереження стосовно місцевої флори, зокрема щодо садових рослин В.Г.Бессер повідомляв відомому французькому ботаніку О.П.Декандоллю для його "Systema Rogni Vegetabilis" та "Prodromus Sistematis Regni Vegetabilis" (так вказано у формулярному списку, але скоріше за все йдеться про двотомне "Regni Vegetabilis Systema Naturae" (1818-1821) та "Prodromus Systematis Naturalis REgni Vegetabilis" (17 томів, 1824-1839), а також видавцем Ліннеївської "Systema Vegetabilium" Шультецу і Шпренгелю. Результати дослідів стосовно комах подавав до видання Г.І.Фішера "Entomoigraphia Rossica" (так у формулярі, правильно - "Entomoigraphia Imperii Rossici; Genera Insectorum Systematice Exposita et Analysi Iconographica Instructa" (5 томів, Москва, 1820-1859).

Про те, наскільки потужним науковцем був В.Г.Бессер, свідчить визнання, яке він отримав від інших представників науки. Імператорське Московське товариство випробувачів природи прийняло його до своїх лав 10 червня 1816 р. (диплом №136). З 18 березня 1818 р. В.Г.Бессер почесний член Імператорського Віленського університету (диплом №698). З 18 травня того ж року - член Медичного Віленського товариства. З 3 лютого 1822 р. - член-кореспондент Королівського Варшавського товариства любителів наук; з березня того ж року - член Лондонського товариства (Horticultural society); з 13 серпня - дійсний член Товариства природничої історії (Лейпциг); з 22 листопада - член Академії Natural Curiosorum Carolina Leopoldina (Бонн). 9 липня 1823 р. - член Товариства любителів природничої історії (Берлін). У 1826 р. - почесний член Товариства садівницького мистецтва у Царстві Пруському (Берлін) [17].

Протягом своєї служби В.Г.Бессер отримував і різні заохочення. У січні 1814 р. від імені міністра освіти він отримав похвального листа (за №112), а у 1818 р. отримав такого ж листа від імені Комітету для складання наукових записок при Віленському університеті. Відзнаку за 20 років бездоганної служби отримав у 1830 р. А наступного року згідно з імператорським указом за службову старанність отримав каблучку з діамантом [18]. У 1819 р. на згадку подій 1812 р. отримав бронзову медаль на володимирській стрічці [Ця медаль була пам'ятною і зовсім не означала, що, як стверджує В.Савчук, В.Г.Бессер займався медичною практикою під час війни з французами [19]. Це підтверджує і опрацьований нами формулярний список цього чиновника, де чітко вказано, що у походах проти неприятеля він "не был" (такий факт обов'язково був би відображений у документі)].

Література

1. Majchrowicz Fr. Tadeusz Czacki i jego zasługi w dziedzinie wychowania publicznego / Fr.Majchrowicz // Muzeum / Red. Odpowiedzialny Dr. Bolesław Mańkowski. - Lwow, 1894. - S.342-347.
2. Бовуа Даніель. Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793-1830 / Даніель Бовуа / Переклад з французької Зої Борисюк. - Львів: Кальварія, 2007. - 296 с. - с.226.
3. Бовуа Даніель. Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793-1830 / Даніель Бовуа / Переклад з французької Зої Борисюк. - Львів: Кальварія, 2007. - 296 с. - с.243.
4. Барбарич А.І. В.Г.Бессер (До 175-річчя з дня народження) / А.І.Барбарич // Український ботанічний журнал. - 1960. - Т.XVII, №4. - С.85-88.
5. Барна М.М., Барна Л.С. Ботанічна наука Кременеччини першої половини ХІХ століття // Ботаніка. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNP/biol/2009_1-2/11.pdf.
6. Барна М.М. Наукова спадщина В.Г.Бессера і кременецький період його діяльності / М.М.Барна, О.Я.Конончук, О.Б.Конончук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Біологія. - 2003. - №3-4(22). - С.120-125.

7. Бригінець М.Л. В.Г.Бессер - видатний ботанік першої половини ХІХ століття / М.Л.Бригінець, Б.В.Заверуха // Наукові записки Кременецького державного педагогічного інституту. - Тернопіль, 1959. - Вип.4. - С.89-92.
8. Бутницький І. М. Видатний дослідник флори України / І.М.Бутницький, С.В.Зелінка // Тернопілля-95: Регіональний річник. - Тернопіль: Збруч, 1995. - С.298-303.
9. Заверуха Б.В. Наукова спадщина В.Г.Бессера та її значення для ботанічної науки (до 200-річчя з дня народження) / Б.В.Заверуха // Український ботанічний журнал. - 1984. - Т.41, №5. - С.98-100.
10. Невідомі сторінки з наукової спадщини та життя Віллібальда Бессера / В.І.Чопик, М.М.Барна, Л.С.Барна [та ін.] // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Біологія. - 2007. - №2(32). - С.154-161.
11. Савчук В. Бессер Виллибальд Готлибович. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rdinfo.ru/soc_rd/jencik_statja.php?mode=view&site_id=34&own_menu_id=4288.
12. Янчевская Е. Бессер В.Г. / Е.Янчевская // Ботанические сады науке и народному хозяйству. - Киев: Изд-во Киевск. ун-та, 1966. - С.317-321.
13. Бессер (Вилибальд Готлибович) // Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрон. Биографии. - Том 2. Бейер-Вакер. - М.: Научное издательство "Большая российская энциклопедия", 1992. - С.190.
14. Держархів Харківської області, ф.667 - Харьковский университет, оп.287, спр.122 - Об исходатайствовании наград и присвоении чинов учителям учебных заведений Волынской губернии, 184 арк., арк.62.
15. Держархів Харківської області, ф.667 - Харьковский университет, оп.287, спр.122 - Об исходатайствовании наград и присвоении чинов учителям учебных заведений Волынской губернии, 184 арк., арк.64.
16. Бессер (Вилибальд Готлибович) // Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрон. Биографии. - Том 2. Бейер-Вакер. - М.: Научное издательство "Большая российская энциклопедия", 1992. - С.189-190.
17. Держархів Харківської області, ф.667 - Харьковский университет, оп.287, спр.122 - Об исходатайствовании наград и присвоении чинов учителям учебных заведений Волынской губернии, 184 арк., арк.62-68.
18. Держархів Харківської області, ф.667 - Харьковский университет, оп.287, спр.122 - Об исходатайствовании наград и присвоении чинов учителям учебных заведений Волынской губернии, 184 арк., арк.62-68.
19. Савчук В. Бессер Виллибальд Готлибович. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rdinfo.ru/soc_rd/jencik_statja.php?mode=view&site_id=34&own_menu_id=4288.